

81 (064)

Szerző:

Sós Endre

Cím:

FELVILLANÓ ARCOK

"1920-1945"

Magyar Nemzet, 1960. júl. 24.

Helyszám

Hírt adtunk már róla, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum néhány termében Radnóti Miklós és más mártír-írók emlékkiállítását nyílt meg. Fodor József, a harcos antifasiszta költő, »tetemrehívás« elnevezéssel illetve az ünnepélyes megnyitót. Bevezető szavaiban hangzott, hogy mindaz, ami a falak között a látogatók elé tárul, »tetemrehívása és néma átkok között való pellengérré idézése egy örökké szégyellni-való kornak«.

A modern magyar irodalom épülő Pantheonjának alapjait rakja le ez a kiállítás, amelynek nagy az érdeme és sok a hiánya, de amelyre — így is, ahogy végre megvalósult — feltétlenül szükség volt. A hiányok kiküszöbölhetők. A mulasztások pótolhatók. Az a lényeg, hogy hozzáálltunk a mártír-írók teljes számbavételéhez, örökségük felkutatásához, elrabolt életük jelentésének lelkiismeretes tisztázásához.

Üvegszekrényben hever Radnóti Miklós notesze. Az abdai tömegsírba került elő. Az utolsó vers szinte saját halálának körülményeiről szól. Tarkólövésről. Német káromkodásról. Sárral kevert vérről. Gyötrelmeit, szenvedéseit, pokoljárását nem lehetett a kiállításon úgynevezett »dokumentumokban« bemutatni. De sok-sok olyan írás, feljegyzés, fénykép, tárgy szedhető össze és állítható ki, amely lehetővé teszi Radnóti Miklós küzdelmes és gyötrelmes életének szinte minden szakaszára kiterjedő bemutatását.

Baróti Dezső professzor, aki becsülte és szerette Radnóti Miklóst, tisztelettel érdemlő munkát végzett a kiállítás körül, de valamivel több fáradozással sokkal több »dokumentum« került volna elő. Hogy csak egyetlen példára hivatkozzam: miért hiányzanak a hírhedt fasiszta Töreký-tanács előtt lezajlott per iratai?

Kár volt elmulasztani a szegedi Délmagyarország ama számának kikeresését is, amelyben Radnóti Miklós 1931-ben éles vádirattal támadta az imperializmust, meghirdetve a gyarmati népek eljövendő forradalmát.

A szomszédos teremben elsőnek Bálint György arca villan elénk. Leiki rokona volt az üldözött Radnóti Miklósnak. Ugyanúgy érezte eljövendő mártír-halálát, mint ő. Radnóti Miklós egyik kötetének ez volt a címe: Járkálj csak, halálraírtélt. Bálint György szintén azt vallotta a faszizmus éj-

szakájában: »Valamennyien halálraírtélték vagyunk. Az ítéletet már régen kihirdették, jogerős, csak még a végrehatás időpontja bizonytalan.«

Radnóti is, Bálint is szembenézett a kérelhetetlen halállal, s a szembenézés hosszú hónapjaiban erőssé tette őket az a tudat, hogy elvesznek ugyan, de megmarad, feltámad, újjászületik és szabadabb lesz az ország, amelyért élnek és halnak.

Egy lépés. És Fenyő László pillant ránk. Éveken át gyenge idegzettel, eneráltan járta nyomorgó életének útjait, de a faszizmus idején férfi lett belőle, aki nem annyira saját pusztulásától rettegett, nemcsak önmagáért hullatott könnyeket, hanem a Magyar Költészet jövőjéért aggódott. Amikor az SS-legények Rohoncon anyaszült meztelenre vetkőztették és ráirányították géppisztolyaikat, talán az adotti számára egyetlen vigaszt, hogy nincs már messze a szabadság napja és »felzúg a vers, mi-ként a győzelem!«

Gelléri Andor Endréhez — a munkások, a munkanélküliek, a gyerekek, a régi társadalmonkívdülek nagyszerű epikusához — sok személyes élmény fűz. Együtt irtottuk, mint rabszolga-sorsú kényszer munkások, az ősi fákat a kárpátaljai vadon sűrűjében. Sokat koplaltunk. Trebusa-Fejépartakon olykor beszöktünk elbeszélgetni petróleumlámpa fényénél három szegény varró-lány-nővérhez. Ilyenkor Gelléri Andor Endre novella-részleteket olvasott fel apró papírlapokról... Vajon megmaradtak-e ezek a novellák? Ő, aki a halál árnyékában írt, írt és írt, nem maradt meg. Kiütéses tifusz végzett vele német földön, ahová elhajszolták. A trebusa-fejépartaik három nővér sincs már életben. Gelléri Andor Endre egyik utolsó levele, amelyet receptlapon intézett feleségéhez, így hangzott: »...mindent tégy meg, hogy a kicsik boldog és szabad emberek legyenek...«

Pap Károly az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején a Belvárosi-kávéház első emeletén székelt. Ott dolgozott és tárgyalt. Ahogy Móricz Zsigmond megállapította: talán először fordult elő, hogy egy »próféta« kávéházban működött. Ez a »próféta« alkotta a Mózes-t, az örökségül hagyott monumentális drámai költeményt is, amely a Belvárosi-kávéház egyik asztalánál teljesedett ki. Azóta az idegenbe hurcolt és meggyil-

kolt »Kari«-nak több utcája is van Magyarországon és a soproni múzeumban »Pap Károly-sarok« található. Az Azarel, a Megszabadítottál a haláltól. A nyolcadik stáció és egész életműve immár a maradandóságé!

Forgács Antallal — aki annak idején a hősi halált halt Sallai és Fürst munkatársai közé tartozott, s aki később a magyar faszizmus országából csak a francia faszizmus birodalmába tudott eljutni — szintén sokszor voltak együtt. A Vajda János Társaságban mutatta be első verseit. A »bölcsek közt« közé tartozott. Bölcsek viselkedett a legnehezebb helyzetekben is. Akik közelében voltak, feljegyezték, hogy senecai nyugalommal élt Grenoble környékén az erdőben. Tudta, hogy nincs menekülés az SS-legényektől bekerített vidékről. Nem is tett kísérletet a szökésre. Verseket írásával várta a halált.

Csak néhány nevet ragadtunk ki az írók közül, akiknek emléktárgyait Illés Lászlóné, a kiállítás másik rendezője — ha olykor nem is elég sikerrel, de nagy igyekezettel — összegyűjtötte.

Sárközi György, aki a neokatolicizmustól jutott el a népi írókig és Dózsa Györgyről szóló nagyszerű drámájának megírásáig; Hevesi András, aki Franciaországban küzdött a népek szabadságáért; Salamon Ferenc, Körmendi Zoltán, Knopp Imre, akik a munkás-kultúrmozgalomból emelkedtek a harcos írók közé: ma már mind-mind pillérei a magyar jelennek és magyar jövőnek.

Szerb Antal, a magyar irodalomtörténetírás egyik úttörője; Halász Gábor, a magyar kritika egyik mestere; a kitűnő Zsigmond Ede; a nagytehetségű Pásztor Béla; a magyar líra nagy ígéretei között szerepelt Salamon Ernő; a vérbeli forradalmárnak számító Lukács László: ők is velünk haladnak a holnap felé vezető úton.

Reméljük, hogy egy folytatásos kiállításon sor kerül majd a most csak megemlített Komor András, Molnár Ákos, Révész Béla, Mohácsi Jenő, Berend László és sok más író életművének bemutatására.

Egyelőre ennek is, ennyinek is nagy a jelentősége.

Hisszük, hogy a mártír-írók áldott emléke vezérlőnk, útmutatónk lesz a békéért és a neofaszizmus eltiprásáért vívott küzdelemben.